

economic education should be based on the person-centered approach and individual development. The efficiency of economic education increases when learners acquire knowledge of principles of economics, management, labour productivity, etc. It is beneficial if adult learners are involved in a start-up, research or any other activity that involves real economic relations. Among the recommended forms of developing economic education of adults are cooperative practices including trainings, lectures with elements of discussion and interaction, case-methods and their analysis, business games, modeling, distant learning, teaching computer literacy in training centers, etc. The main methodological principles lying behind these forms are: stimulating participants' activity, group work, project work, effective feedback. Another methodological approach that is of particular importance is employing IT technologies, which was emphasized as one of the priorities in the National strategy of education development in Ukraine for 2012–2021. This can be reached by using information and communication technologies along with traditional methods, developing individual learning programs of different levels depending on specific needs, creating electronic books, etc. Educational technologies for adults should provide tailor-based programs based on the previously acquired knowledge of age peculiarities of adults.

Key words: *economic education of adults, economic competence of adults, economic background of adults, forms of economic education, methods of economic education, IT technologies in education, teaching techniques.*

УДК 378.132:159.9

Світлана Пухно

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0003-0657-442X

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті з'ясовано теоретичні основи формування психологічної культури майбутнього вчителя як психолого-педагогічної проблеми. На основі аналізу великої кількості наукових розвідок щодо визначення сутності поняття «психологічна культура майбутнього вчителя» подано узагальнене, що тлумачиться як інтегральна якість особистості педагога, що виражається в ефективній реалізації професійно-педагогічних функцій на основі сформованої системи психологічних знань і вмінь та забезпечує навчання й виховання дітей, адекватне професійне самопізнання й самовдосконалення, збереження й укріплення психологічного здоров'я. Виокремлено складові психологічної культури майбутнього вчителя та запропоновано систему методів ефективного її формування.

Ключові слова: *культура, психологічна культура, майбутній учитель, формування психологічної культури.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства у зв'язку з гуманізацією навчально-виховного процесу актуальною є проблема розвитку й формування в майбутніх педагогів психологічної культури. Наукові розвідки доводять про необхідність наявності високого рівня психологічної культури в сучасних педагогів, оскільки вони не лише

формують знання й уміння в учнів, але й активно впливають на їх особистість, життєві компетентності й ціннісні орієнтації. Відтак, психологічна культура виступає досить важливим фактором успішної професійної психолого-педагогічної діяльності майбутніх педагогів.

Психологічна культура дозволяє сучасній людині не тільки конструктивно взаємодіяти на міжособистісному й соціальному рівнях, але проявляти свою активність, ініціативу і громадянськість у суспільно значущих масштабах.

Слід наголосити також на тому, що особливої актуальності проблема формування психологічної культури набуває в студентському віці, коли формується соціальна самосвідомість і світогляд, здійснюється активна підготовка до майбутньої професійної діяльності.

Звернення до дослідження психологічної культури зумовлено тим, що це поняття займає провідну позицію в структурі особистості й діяльності професіонала.

Аналіз актуальних досліджень. Серед наукових розвідок із досліджуваної проблеми цінність для нас становлять експериментальні дослідження відомих вітчизняних і зарубіжних учених, що сприяють більшій конкретизації та глибшому розумінню психологічної культури як важливого компонента розвитку особистості (Б. Ананьев, Г. Балл, І. Бех, В. Біблер, Л. Виготський, В. Войтко, І. Зязюн, Л. Колмогорова, Я. Коломінський, О. Леонтьєв, Н. Побірченко, Е. Помиткін, В. Рибалка, В. Семиченко, Н. Чепелева та ін.). Так, сутність психолого-педагогічної культури вивчали А. Барабанщиков, Л. Білик, О. Бондаревська, М. Букач, О. Гармаш, Т. Іванова, І. Ісаєв, Н. Комар, В. Сластьонін та ін. Розгляд компонентного складу психологічної культури представлені в роботах О. Гришиної, Т. Єгорової, Л. Колмогорової, О. Моткова, В. Семикін, О. Строяновської та ін. До розробки концепції формування психологічної культури як базисної основи професійно-педагогічної культури майбутнього спеціаліста зверталися К. Альбуханова-Славська, А. Бодалев, А. Деркач та ін. Взаємозв'язок загальної, психолого-педагогічної та професійно-педагогічної культур як проблема розглядається в роботах З. Абросимової, А. Асмолова, Б. Гершунського, А. Деркача, В. Петровського та ін.

Таким чином, у результаті аналізу наукової літератури можемо стверджувати, що більшість праць із психологічної культури присвячені психолого-педагогічній культурі суб'єкта освітнього простору. До того ж, змушені констатувати, що проблема формування психологічної культури студентів вищих навчальних закладів, зокрема педагогічних вишів, недостатньо розкрита в психолого-педагогічній літературі. Здебільшого дослідження спрямовані на вивчення психологічної культури студентів окремих спеціальностей, наприклад, педагогів-психологів, учителів початкових класів, учителів трудового навчання тощо.

Мета статті – з'ясувати теоретичні основи формування психологічної культури майбутнього вчителя як психолого-педагогічної проблеми.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети нами було використано такі *теоретичні* методи дослідження, як аналіз наукових літературних джерел, узагальнення, синтез, систематизація наукових даних.

Виклад основного матеріалу. Науковці (О. Строяновська, М. Тутушкіна, О. Моткова) зазначають, що психологічна культура є порівняно новим поняттям і поки що доволі рідко використовується в науковій літературі. Вони стверджують, що досліджуване поняття утворилося на перехресті різних наукових галузей: філософії, культурології, соціології, етики та психології.

Відтак, Л. Колмогорова [5] виводить поняття загальної психологічної культури, відокремлюючи його від поняття професійної психологічної культури, та розуміючи під нею складову базової культури особистості як системної характеристики людини, яка дозволяє їй ефективно самовизначитися й самореалізуватися в житті, а також сприяє успішній соціальній адаптації та саморозвитку.

На думку О. Моткова [7], психологічна культура – це комплекс розвинутих спеціальних потреб, здібностей і вмінь людини, який проявляється в самоорганізації та саморегуляції будь-якої життєдіяльності людини, різноманітних видах її базових прагнень і тенденцій, у ставленні особистості до себе, до людей, до живої та неживої природи, до світу в цілому.

М. Тутушкіна [12] розуміє психологічну культуру як турботу про своє психічне здоров'я, вміння самому виходити із психологічних криз і допомагати близьким людям.

Не можна залишити поза увагою й дисертаційне дослідження «Психолого-акмеологічне консультування як засіб підвищення психологічної культури кадрів управління» Г. Марасанова, який проаналізував індивідуальну психологічну культуру й виділив межі психологічної культури людини, як:

- зацікавленість проявами іншої культури,
- сприйнятливості до цих проявів,
- толерантності до представників інших культур.

У своєму дослідженні він зазначає, що «...індивідуальна психологічна культура лежить в основі готовності й прагнення керівників, відповідальних працівників, службовців до саморозвитку, до нарощування професійної компетентності в різних аспектах» [6, 97].

Логіка даного дослідження вимагає з'ясування сутності поняття «психологічна культура майбутнього вчителя». До зазначеної проблеми зверталися такі науковці, як: О. Єрьомкін, А. Орлов, В. Рибалко, О. Строяновська, Н. Чепелева та ін. Для глибшого й ґрунтовнішого розгляду досліджуваної проблеми вважаємо за необхідне зупинитися на окремих

висновках щодо розуміння основоположного поняття статті зазначених науковців.

Так, психолог А. Орлов [8] у своєму посібнику для студентів психологічних факультетів стверджує, що справжня професійна психологічна культура педагога передбачає культуру його переконань, переживань, уявлень і впливів, яка проявляється у ставлення і до самого себе, і до учнів; така культура є результатом поступового подолання й викорінення невротичних (тобто неавтентичних, ілюзорних) компонентів власного внутрішнього світу шляхом застосування різних психотерапевтичних за своїм змістом практик. Таким чином, слідом за А. Орловим ми можемо з упевненістю говорити про те, що для сформованості психологічної культури педагог повинен мати чітку ціннісну позицію до основних життєвих понять і бажання долати власну психологічну проблематику.

На думку Н. Чепелевої [13], психологічна культура майбутнього вчителя – це наявність педагогічного мислення, що базується на системі теоретичних знань із педагогіки, загальної, вікової та педагогічної психології й виявляється в здатності використовувати ці знання, оперувати ними в практичній діяльності – у процесі прийняття рішень за конкретних педагогічних обставин під час організації навчально-виховного процесу, в ситуаціях спілкування з учнями – виявляти певні недоліки у своїй професійній діяльності, констатувати наявність чи відсутність у себе певних, необхідних для вчителя якостей. Тобто дослідниця розуміє психологічну культуру вчителя як феномен, який охоплює психологічну грамотність і компетентність, рефлексію в педагогічній діяльності.

Кандидат психологічних наук О. Строяновська, враховуючи наукові розвідки Н. Чепелевої, А. Орлова, О. Єрьомкіної, подає власне розуміння поняття «психологічна культура майбутнього вчителя» як спосіб педагогічної діяльності, рівень розвитку якої зумовлюється психологічною грамотністю, компетентністю (здатністю ефективно використовувати наявні педагогічні та психологічні знання) та сформованою особистісною (мотиваційно-ціннісною) спрямованістю [11].

О. Єрьомкіна визначає психологічну культуру майбутнього вчителя як ціннісно-смыслову позицію його особистості, що ґрунтується на яскраво вираженій потребі в самопізнанні й пізнанні інших людей; спосіб професійної діяльності вчителя, формування якого в цілісному педагогічному процесі відбувається на суб'єкт-суб'єктному рівні, зачіпає мотиваційно-ціннісні, когнітивні, рефлексивні й поведінкові сфери особистості й суттєво стимулює зростання професіоналізму [4].

У контексті даного дослідження слушним буде зауваження про те, що психологічна культура тісно взаємопов'язана з таким поняттям, як «психологічна модель спеціаліста», запропонована відомими психологами М. Дьяченко, Л. Кандибовичем та Р. Орловою. Під такою моделлю

розуміють взірець спеціаліста з вищою освітою, в основу якого покладено вивчення особливостей особистості та структури діяльності осіб, які успішно працюють після закінчення закладу вищої освіти. Науковці вважають, що чим ближче до закінчення університету знаходиться студент, тим ближче до модельних мають бути його особистісні якості, знання, уміння й навички. До того ж дослідники виокремлюють чотири рівні психологічної моделі спеціаліста:

- рівень відносин. Завдання вищої школи – формування знань і вмінь, необхідних спеціалістові для розуміння інших людей, спільної роботи з ними, самоуправління відносин з колегами;

- рівень поведінки. Передбачається наявність наукових знань про структуру особистості, уміння розуміти свої слабкі та сильні сторони, ураховувати їх як у взаємовідносинах з іншими людьми, так і у своїй діяльності;

- рівень діяльності. У його основі – структура професійної діяльності, навчальної діяльності та професійної підготовки;

- рівень психічних станів. Успішна діяльність спеціаліста залежить від оптимальної активності його особистості. Низька активність або дуже висока психічна напруга призводить до бажаного результату ціною великих затрат і втрат часу, енергії та інформації. Спеціалістові необхідне вміння точно оцінювати свій стан, настрій, ступінь психічної напруги під час вирішення задач різкої складності, володіти прийомами самоуправління [3, 209–210; 9].

Для з'ясування повної сутності поняття «психологічна культура майбутнього вчителя» необхідно, на нашу думку, звернутися до виокремлення складових даного поняття. Вирішенням цього питання займалися такі науковці, як Л. Колмогорова, В. Семикін та ін.

Російського учений В. Семикін у структурі психологічної культури виділив такі компоненти:

- когнітивний (система наукових психологічних знань про людину й соціальну взаємодію людей, власний внутрішній психічний світ і особистісно-індивідуальні якості);

- рефлексивно-перцептивний (спостережливість, увага до людей, психологічна проникливість, уміння адекватно сприймати самого себе й інших людей, прогностичні здібності, здібності до ідентифікації);

- афективний (чутливість до людей, розвинена емпатія, уміння співпереживати, багатство й дієвість переживань, емоційна стабільність, чуйність, доброзичливість, великодушність, милосердя, почуття власної гідності, почуття гумору);

- вольовий (здатність протидіяти зовнішньому тискові, здатність придушити негативні емоційні впливи й сильні переживання, здатність продовжувати виконувати певну роботу за умови значних психічних і фізичних навантажень, самоконтроль, витримка, наполегливість в утвердженні моральних цінностей і відстоюванні моральних принципів, надійність);

- комунікативний (уміння спілкуватися з різними людьми, адекватно сприймати й передавати інформацію, уміння будувати й висловлювати власні думки логічно, доказово та зрозуміло, мовленнєва культура);

- регулятивний (адаптивність, уміння довільної саморегуляції поведінки й діяльності, володіння собою, уміння керувати своїми психічними станами й розумом, моральна саморегуляція);

- підсистема досвіду соціальної взаємодії (установки та стереотипи культурної поведінки, розвинені вміння й навички соціальної взаємодії, соціальна активність, терпиме ставлення до людей, ввічливість, дипломатичність, добросовісність, внутрішня гідність, інтелігентність);

- ціннісно-змістовий (соціальні норми, цінності й ставлення до них, цікавість до людей, толерантність, гуманність, порядність, справедливість, відповідальність, моральність, самоповага).

Три останні компоненти в цьому багатомірному психологічному феномені, як наголошує науковець, є системоутворюючими, а ціннісно-змістовий компонент виступає стрижневим, інтегруючим. Саме від нього залежить істинність і зрілість психологічної культури людини. Без моральних переконань і внутрішнього морального закону, а також соціально значущих смислів культурна поведінка людини буде формальною [10].

У своєму дослідженні ми погоджуємося з Л. Колмогоровою, яка до складових психологічної культури особистості відносить:

1. Психологічну грамотність, яка означає оволодіння психологічними знаннями (фактами, уявленнями, поняттями, законами), вміннями, символами, правилами й нормативами у сфері спілкування, поведінки, психічної діяльності. Вона може проявлятися у світогляді, ерудиції, поінформованості з приводу різноманітних явищ психіки як з точки зору наукового знання, так і з точки зору життєвого досвіду.

2. Психологічну компетентність. Основна відмінність психологічної грамотності від компетентності полягає в тому, що грамотна людина знає, розуміє (наприклад, як поводити себе, як спілкуватися в певній ситуації), а компетентна – реально й ефективно може використати знання у вирішенні тих чи інших проблем.

3. Ціннісно-змістовий компонент – це сукупність особистісно значущих і особистісно цінних прагнень, ідеалів, переконань, поглядів, позицій, відношень, вірувань тощо.

4. Рефлексія – відслідковування мети, процесів і результатів своєї діяльності з присвоєння психологічної культури, а також усвідомлення тих власних внутрішніх змін, які відбуваються.

5. Культуротворчість означає, що людина вже в дитячому віці є не тільки творінням культури, але й її творцем. Об'єктом психологічної творчості можуть виступати образи й цілі, символи й поняття, вчинки й відносини, цінності й переконання [5].

Цінним є також дослідження В. Вовка, який, спираючись на дослідження науковців, пропонує до складових психологічної культури вчителя віднести: психологічні знання, уміння й навички; професійні здібності; психологічні якості; психологічну компетентність [2]. На нашу думку, дана структура психологічної культури вчителя є найбільш систематизованою та змістовною.

Таким чином, усі названі вище складові психологічної культури вчителя сприяють ефективному розвитку особистості, як в особистісному, так і професійному напрямі.

Слід зауважити, що проблема формування психологічної культури майбутнього вчителя є однією з найактуальніших та востребуваніших у вітчизняній психології за останні десятиріччя. А тому вважаємо за необхідне зацентрувати увагу на системі методів розвитку психологічної культури, розроблену О. Видрою [1], які доцільно ввести до навчально-виховного процесу професійної підготовки студентів.

Дану систему складають:

1) Методи аксіологізації професійно-психологічних знань (у ході інформаційного впливу (лекції, бесіди, розгляд додаткових питань на відповідну тематику) у поєднанні з емоційним впливом (психологічні ігри, наприклад, «Віртуальний подарунок», «Царівна-несміяна», «Знайомство з учнями»)).

2) Методи розвитку рефлексії особистісних професійних якостей і здібностей, як ціннісних компонентів психологічної культури майбутніх учителів:

- комунікативний компонент (набори психолого-педагогічних ситуацій);

- мотиваційний компонент (тренінгові вправи, наприклад, «Дзеркало», «Пізнай мене за виробом»);

- характерологічний компонент (методика моделювання психолого-педагогічної ситуації «Емоційний контакт», тренінг «Я за тебе відповідаю»);

- рефлексивний компонент (тренінг «Знайомство з особистістю», рефлексивна вправа «Лист собі»);

- досвідний компонент (тренінг «Я самий...»);

- інтелектуальний компонент (вирішення інтелектуальних завдань на розвиток технічного мислення й візуально-просторового інтелекту за методиками Г. Айзенка та Х. Зіверта; опанування методів активізації та аксіологізації інтелектуальних процесів);

- психофізіологічний компонент (тренінг «Емоційний маятник»; тренінг формування й розвитку культури рухів).

Також доцільним, на нашу думку, буде використання методу проектів, а саме: написання творів-роздумів, складання професійного кодексу вчителя, а також створення студентами власних проектів системи

особистісно-професійних якостей і здібностей, шляхів їх реалізації та розвитку на основі професіограми й еталонної моделі якостей і здібностей учителя з розвиненою психологічною культурою.

3) Методи активізації, розвитку й реалізації умінь творчого використання психологічних знань у навчальній і професійній діяльності студентів (опанування методами актуалізації та розвитку й реалізації творчого, особистісного потенціалу студентів за методиками «мозкової атаки», синектики В. Дж. Гордона, «Діалога Сократа»; використання рефлексивного історико-рольового тренінгу).

Разом із О. Строяновською [11] у процесі підготовки майбутніх учителів у вищих навчальних закладах для оптимізації розвитку психологічної культури майбутніх фахівців пропонуємо:

а) здійснювати цілеспрямований розвиток ціннісного ставлення до діяльності педагога, аксіологізацію професійно-психологічних знань на основі створення позитивного образу професії вчителя шляхом ціннісного інформаційного та емоційного впливу відповідної тематики в їх поєднанні в процесі навчальної діяльності студентів;

б) розвивати рефлексію професійно-психологічних знань, умінь, особистісних якостей і здібностей як цінностей, для чого забезпечувати засвоєння студентами технік аксіологізації, рефлексії, самоаналізу, спеціальних оперативних методів вивчення особистості учня на уроках;

в) розвивати прагнення й уміння творчого використання психологічних знань, умінь властивостей особистості, як цінностей у навчальній і професійній діяльності шляхом створення творчих умов навчання, проблемних ситуацій професійного розвитку майбутніх учителів.

На сучасному етапі у світовому освітньому процесі відзначені тенденції, що свідчать про пріоритетність і важливість питання формування психологічної культури в процесі навчання у виші. Обговорюється нова система цінностей і цілей освіти, відроджується концепція особистості, заснована на ідеях культуровідповідності, природовідповідності та індивідуально-особистісного розвитку. Освіта, звернена до людини й орієнтована на психологічну культуру та особистісні смисли, можна назвати культурологічною, особистісно-орієнтованою. Така освіта забезпечує особистісний, смисловий розвиток, підтримує індивідуальність, природність і неповторність кожної особистості, її здатність до самозміни, культурного саморозвитку.

Розвиток психологічної культури – це складний і багатоаспектний процес, що включає в себе і застосування теоретичних знань із психології, отриманих у виші, і освоєння практичних умінь, спрямованих на встановлення міжособистісних контактів, уміння спілкуватися в конфліктних ситуаціях, відстоювати власну точку зору, розуміти та приймати позицію опонента, конструктивно взаємодіяти тощо. Освоєння

майбутнім учителем психологічної культури передбачає також відпрацювання навичок впевненої поведінки, плекання в собі лідерських якостей і професійної майстерності, безперервна самоосвіта у сфері психолого-педагогічних знань.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, у результаті аналізу наукових джерел із досліджуваної проблеми нами було подано визначення поняття «психологічна культура вчителя», що розуміється нами, як інтегральна якість особистості педагога, що виражається в ефективній реалізації професійно-педагогічних функцій на основі сформованої системи психологічних знань і вмінь та забезпечує навчання й виховання дітей, адекватне професійне самопізнання й самовдосконалення, збереження й укріплення психологічного здоров'я. А ефективне формування психологічної культури майбутніх учителів буде здійснюватися лише за умови використання комплексу методів, а саме методів аксіологізації професійно-психологічних знань, розвитку рефлексії особистісних професійних якостей і здібностей, як ціннісних компонентів психологічної культури майбутніх учителів та активізації, розвитку й реалізації умінь творчого використання психологічних знань у навчальній і професійній діяльності студентів.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Як перспективу науково-дослідницької роботи ми вбачаємо поглиблене вивчення і дослідження формування психологічної культури майбутніх учителів у процесі викладання навчальних дисциплін професійного циклу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Видра О. Г. Розвиток психологічної культури майбутніх учителів трудового навчання : автореф. дис. ... канд. психолог. наук / О. Г. Видра. – К., 2006. – 24 с.
2. Вовк В. П. Психологічна культура як умова професіоналізму майбутнього вчителя [Електронний ресурс] / В. П. Вовк. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/peddysk/2009_6/vovk.pdf
3. Дьяченко М. И. Краткий психологический словарь: личность, образование, самообразование, профессия / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск : Народ. асвета, 1996. – 399 с.
4. Еремкина О. В. Формирование психодиагностической культуры учителя / О. В. Еремкина // Педагогика. – 2007. – № 1. – С. 59–66.
5. Колмогорова Л. С. Становление психологической культуры личности как ориентир современного образования / Л. С. Колмогорова // Педагогика. – 1997. – № 3. – С. 21–23.
6. Марасанов Г. И. Психолого-акмеологическое консультирование как средство повышения психологической культуры кадров управления : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.13 / Г. И. Марасанов. – М., 1995. – 162 с.
7. Мотков О. Й. Психологическая культура личности / О. Й. Мотков // Школьный психолог. – 1999. – № 8. – С. 14–16.
8. Орлов А. Б. Психология личности и сущности человека: парадигмы, проекции, практики : пособие для студентов психологических ф-тов / А. Б. Орлов. – М., 1995. – 324 с.

9. Орлова Л. В. Развитие психологической культуры школьника : учеб.-метод. пособие для студентов, изучающих психологию и практик. психологов школ / Л. В. Орлова ; под ред. Я. Л. Коломинского. – Мозырь : Белый ветер, 2000. – 144 с.

10. Семикин В. В. Психологическая культура и образование / В. В. Семикин // Известия Российского государственного педагогического университета имени А. И. Герцена. – 2002. – № 2 (3): Психолого-педагогические науки : научный журнал. – С. 26–36.

11. Строяновська О. В. Формування психологічної культури майбутнього фахівця-педагога / О. В. Строяновська // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – К., 2016. – Серія 12: Психологічні науки. Випуск 3 (48). – С. 217–224.

12. Тутушкина М. К. Практическая психология для преподавателей / М. К. Тутушкина. – М. : ИД «Филин», 1997. – 245 с.

13. Чепелева Н. В. Психологічна культура майбутнього вчителя / Н. В. Чепелева // К. : Серія 7. Педагогічна. – 1989. – № 8. – С. 24–27.

REFERENCES

1. Vydra, O. H. (2006). *Rozvytok psykholohichnoi kultury maibutnikh uchyteliv trudovoho navchannia [Development of psychological culture of the future teachers of labor studies]* (PhD thesis). Kuiv.

2. Vovk, V. P. *Psykholohichna kultura yak umova profesionalizmu maibutnoho vchytelia [Psychological culture as a condition of professionalism of the future teacher]*. Retrieved from: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/peddysk/2009_6/vovk.pdf

3. Diachenko, M. Y. Kandybovych, L. A. (1996). *Kratkii psikhologicheskii slovar: lichnost, obrazovaniie, samoobrazovaniie, professiia [Brief psychological dictionary: personality, education, self-education, profession]*. Minsk: Narod. asveta.

4. Yeremkina, O. V. (2007). Formirovaniie psikhodiagnosticheskoi kultury uchitelia [The formation of psychodiagnostic culture of the teacher]. *Pedahohika*, 1, 59–66.

5. Kolmohorova, L. S. (1997). Stanovleniie psikhologicheskoi kultury lichnosti kak orientir sovremennoho obrazovaniia [Formation of psychological culture of the personality as a benchmark of modern education]. *Pedahohika*, 3, 21–23.

6. Marasanov, H. Y. (1995). *Psikhologo-akmeologicheskoe konsultirovaniie kak sredstvo povysheniia psikhologicheskoi kultury kadrov upravleniia [Psychological and acmeological business as a means of improving psychological culture of the personnel management]* (PhD thesis). Moscow.

7. Motkov, O. Y. (1999). Psikhologicheskaiia kultura lichnosti [Psychological culture of the personality]. *Shkolnyi psikholog*, 8, 14–16.

8. Orlov, A. B. (1995). *Psikhohiia lichnosti i sushchnosti cheloveka: paradihmy, proektsii, praktiki [Psychology of the personality and the essence of the person: paradigms, projects, practice]*. Moscow.

9. Orlova, L. V. (2000). *Razvitiie psikhologicheskoi kultury shkolnika [Development of the psychological culture of the student]*. Mozyr: Belyi veter.

10. Semikin, V. V. (2002). Psikhologicheskaiia kultura i obrazovaniie [Psychological culture and education]. *Izvestiia Rossiiskoho gosudarstvennoho pedahohicheskoho universiteta imeni A. Y. Hertseny, 2 (3): Psikhologo-pedahohicheskii nauki*, pp. 26–36.

11. Stroianovska, O. V. (2016). Formuvannia psykholohichnoi kultury maibutnoho fakhivtsia-pedahoha [Formation of psychological culture of the future teacher]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova, Kyiv, Seriiia 12: Psykholohichni nauky, Vypusk 3 (48)*, pp. 217–224.

12. Tutushkina, M. K. (1997). *Prakticheskaiia psikhologhiia dlia prepodavatelei* [Practical psychology for teachers]. M.: YD "Fylyn".

13. Chepielieva, N. V. (1989). *Psikhologhichna kultura maibutnoho vchytelia* [Psychological culture of the future teachers]. K.: *Seriia 7. Pedahohichna*, 8, 24–27.

РЕЗЮМЕ

Пухно Светлана. Формирование психологической культуры будущего учителя как психолого-педагогическая проблема.

В статье выяснены теоретические основы формирования психологической культуры будущего учителя как психолого-педагогическая проблема. На основе анализа большого количества научных исследований по определению сущности понятия «психологическая культура будущего учителя» подано обобщенное, которое трактуется как интегральное качество личности педагога, выражающееся в эффективной реализации профессионально-педагогических функций на основе сформированной системы психологических знаний и умений и обеспечивает обучение и воспитание детей, адекватное профессиональное самопознание и самосовершенствование, сохранение и укрепление психологического здоровья. Выделены составляющие психологической культуры будущего учителя и предложена система методов эффективного ее формирования.

Ключевые слова: культура, психологическая культура, будущий учитель, формирование психологической культуры.

SUMMARY

Puhno Svitlana. Formation of psychological culture of the future teacher as a psychological and pedagogical problem.

The article reveals theoretical basis of formation of psychological culture of the future teacher as a psychological and pedagogical problem. Based on the analysis of a large number of scientific studies on definition of the essence of the concept "psychological culture of the future teacher" a general concept that is interpreted as the integral quality of the teacher's personality, reflected in the effective implementation of vocational and educational functions based on the formed system of psychological knowledge and skills and that provides training and education of children, adequate vocational self-knowledge and self-improvement, preservation and strengthening of psychological health, is proposed. The components of psychological culture of the future teacher and the system of effective methods of its formation are outlined.

It is proved that effective formation of psychological culture of the future teachers will be carried out only under condition of using a range of methods, namely methods of axiologization of professional-psychological knowledge, development of reflection, personal and professional qualities and abilities as valuable components of psychological culture of the future teachers and strengthening, development and implementation of skills of creative use of psychological knowledge in educational and professional activity of students.

It is found out that development of psychological culture is a complex and multifaceted process that includes the application of theoretical knowledge in psychology, obtained at the University, and development of practical skills aimed at establishing interpersonal contacts, the ability to communicate in conflict situations, to defend their own point of view, to understand and accept the position of the opponent, to interact constructively, and the like.

The above mentioned study does not exhaust all aspects of the problem. The prospects of future research are seen in an in-depth study and investigation of the formation

of psychological culture of the future teachers in the process of teaching disciplines of professional cycle.

Key words: *culture, psychological culture, future teacher, the formation of psychological culture.*

Аліна Сбруєва

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-1910-0138

ПОРЯДОК ДЕННИЙ ЄС У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПРІОРИТЕТИ ПРОГРАМИ «ОСВІТА ТА ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА 2020»

У статті схарактеризовано пріоритети політики ЄС у сфері вищої освіти в контексті реалізації програми «Освіта та професійна підготовка 2020» (ET 2020). Здійснено аналіз джерельної бази дослідження, завдяки якому доведено, що модернізаційний порядок денний у сфері вищої освіти постійно перебуває в центрі уваги ЄК та академічної експертної громади. Показано динаміку уточнення й конкретизації пріоритетів модернізації вищої освіти в межах реалізації програми ET 2020. Виокремлено політичний, адміністративний, науково-педагогічний та технологічний виміри реалізації модернізаційних перетворень європейської вищої освіти, що реалізуються на наднаціональному, національному та інституційному рівнях.

Ключові слова: *вища освіта, модернізація, ЄС, пріоритет, програма «Освіта та професійна підготовка 2020», порядок денний, ІКТ, цифрова грамотність.*

Постановка проблеми. Протягом останніх 15–20 років у вищій освіті України та світу в цілому відбуваються суттєві зміни, пов'язані з інноваціями у сфері інформаційних технологій, науки, економіки тощо. Змінюється характер соціального замовлення на вищу освіту, структура і культура вищої школи, кількісні та якісні характеристики студентських і викладацьких контингентів, шляхи реалізації освітньої й наукової складових місії університету, принципи управління вищою школою та її взаємодії з зовнішнім середовищем (локальним, національним, глобальним), методи оцінки якості діяльності вишу тощо. Стає очевидним, що як зовнішнє середовище, у якому відбувається діяльність вишу, так і його внутрішній ландшафт, все більше набувають ознак змінюваності, турбулентності, непередбачуваності, що спонукає до поглибленого аналізу процесів, які мають місце. З огляду на усвідомлення важливості вищої освіти в житті суспільства в умовах побудови економіки знань, європейська освітня політика набула активного характеру, спрямованого на мотивацію та спонукання національних освітньо-політичних і академічних спільнот до прискорення модернізації діяльності вишів, на вивчення, систематизацію й поширення ефективного досвіду прогресивних змін.